

Vrijheid

Eppo, de jonge edelman
Zegt het volgende:

"In mijn leven was ik een edelman in *Tota Frisia*. Hier kenden wij geen 'grote baas', zoals een graaf of een hertog die boven ons stond. Er was niemand die zich de vorst van de Friezen kon noemen."

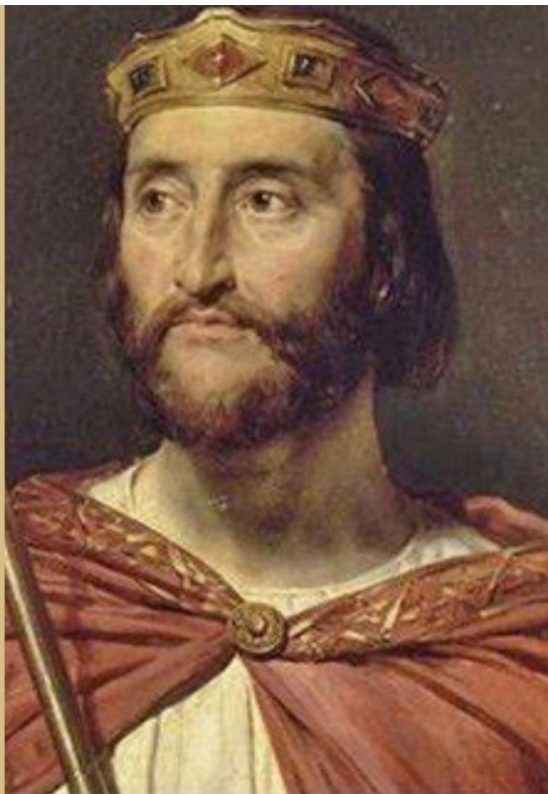
Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Karel de Grote
Zegt het volgende:

"De Friezen hebben mij geholpen om de Italiaanse stad Rome in te nemen, nu ben ik machtiger dan ooit. Als bedankje heb ik het noordelijke volk de vrijheid gegeven!"

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

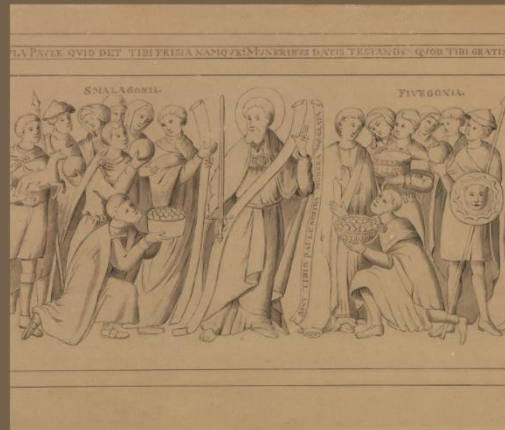

Vrijheid

De volksvergadering

De Friezen waren dan misschien vrij, maar ze hadden wel een belangrijke regel. Elke Fries moest namelijk de jaarlijkse drie volksvergaderingen bijwonen. De onderwerpen die besproken werden konden bijvoorbeeld over bestuur gaan, maar ook over geloof of over rechtzaken. Het voorrecht van het hebben van een volksvergadering was dus eigenlijk ook een plicht.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Een economie van eer

"Volgens de Magnussage hebben de Friezen, nog voordat Karel de Grote hen de vrijheid gaf, een eerloos bestaan moeten leiden. Een leven waarin de Vikingen de baas waren over de lage landen en de Friezen als slaven met houten slavenbanden naakt moesten leven. Pas nadat de Friezen Karel geholpen hadden, veranderde de Friese samenleving in een economie van eer, want er was namelijk ook geen centraal bestuur. Een samenleving waarin respect en waarde belangrijk is voor de Fries. Wanneer een Fries eer had, kwam dit tot uiting in opvallende klederdracht en zelfs gouden juwelen."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Zwaard van Grutte Pier

Dit zwaard van maar liefst 2.13 meter zou gebruikt zijn geweest door Grutte Pier. Hij was een boer en een militair. In de 16e eeuw leidde hij Friese krijgers in een opstand tegen de overheersing van de Habsburgers in de Nederlanden.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Weduwe Beetke van Rasquert

Zegt het volgende:

"Nadat mijn man stierf heb ik de touwtjes zelf in handen genomen. Ik heb er bewust voor gekozen om alleen door het leven te gaan, want alleen dan mag ik zelf weten wat ik doe. Voorheen bepaalde mijn man over alles wat ik bezat en uitvoerde. Nu bezit ik grote stukken land waarop ik de turfwinning tot een groot succes maak. Vandaag de dag geniet ik van veel meer eigenzeggenschap dan een gemiddelde vrouw uit het zuiden."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Nieuwe steden

In het jaar 1285 werd de stad een nieuw onderdeel van de Hanze. Dit was een economische samenwerking tussen verschillende steden. Stavoren heeft een haven en dat kwam goed uit wanneer het aankwam op overzeese handel. In de late middeleeuwen kregen steden als Stavoren veel meer vrijheden van aanzienlijke heren. Deze heren wilden hun macht in de steden vergroten en in ruil daarvoor kregen de steden als Stavoren hiernaast, meer vrijheid.

Denk dan aan het oprichten van handelsgilden en het verkrijgen van stadrechten. Er ontstond een geldeconomie. De bevolking steeg in aantallen en overal was ineens handel te drijven.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

De Magnuskeuren

De Magnuskeuren stammen uit de 13e eeuw en zijn bepalingen die door het Friese volk gekozen zijn. Dit zijn de bepalingen:

1. 'De Friezen zijn vrij, zowel de geborenen als de ongeborenen.'
2. 'De Friezen zijn altijd vrijheren.'
3. 'De Friezen hoeven geen andere belasting te betalen dan de oude huisbelasting.'
4. De Friezen hoeven geen andere kerkelijke belasting te betalen dan de rechtmatige tiende aan de priester van de hoofdkerk.
5. De Friezen hoeven voor hun heer niet verder te reizen dan de Wever in het oosten en het Vlie in het westen.
6. De Friezen mogen hun eigen recht kiezen en onderhouden.
7. Deze voorrechten worden bevestigd in een oorkonde.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Boer Jolke

Zegt het volgende:

"Samen met mijn broer beheer ik de boerderij in Rinsumageest. Met vijf koeien, drie varkens en een hok vol broedende kippen kan ik goed voor mijn naasten zorgen. Ten tijden van de Viking-overheersing in Friesland moesten wij nog wel eens een deel van onze opbrengst onder dwang afstaan aan de Scandinaviërs uit het verre noorden. Vandaag de dag bepaal ik zelf wat ik gebruik of op de markt breng. Er is hier gelukkig geen heer waar ik gehoorzaam aan moet zijn."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Ubbe Ijzervreter

Zegt het volgende:

"Na een lange periode van handeldrijven met de Friezen keer ik weer terug naar Noorwegen. Ik zal Frisia herdenken als een land met veel potentie. Nergens is het zo makkelijk om je te vestigen en rijk te worden. Maar Frisia kent geen centraal bestuur en precies dat maakt ze onvoorspelbaar! Van autoriteit houden ze niet. Ze bepalen liever zelf wie het hoofd van het dorp is. Wel hebben ze een eed afgelegd aan de Frankische koning en daarmee kunnen ze rekenen op militaire steun van de Franken. De omstandigheden werden grimmig met de Franken in onze nek, ik ben vertrokken..."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Friese soldaat Tjeerd Zegt het volgende:

"Als Friese soldaat gebruik ik de '*kletsie*'. Dit is een speer met een voetje die ervoor zorgt dat ik over de sloten van het slagveld kan fierljeppen. Dit was erg handig voor gevechten in Friesland, omdat het landschap veel drassige sloten heeft die je ook tijdens veldslagen moet kunnen overbruggen."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Weergeld

"Wanneer de Friese families uit Tota Frisia een onderlinge ruzie hadden, kon dit leiden tot gewelddadige acties. De situatie kon soms zo uit de hand lopen dat men overging tot doodslag. In het grote Friesland kon je niet zo gemakkelijk weggkomen met zo'n misdaad. Er werd dan van je verwacht dat je met een compensatie kwam, ook wel weergeld of bloedgeld genoemd. Dit werd vaak uitgedrukt in goud en zilver. Omdat niet iedereen gelijk was in de Friese (standen)samenleving, moest je voor het doden van een edelman veel meer weergeld betalen dan bij een gewone vrije man. Dit recht kan gezien worden als een manier om mensen er van te weerhouden om over te gaan tot moord. Wanneer er niet betaald werd, was de kans groot dat er wraak op je genomen werd."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Maria's maliënkolder

De eigenares van dit maliënkolder was Maria van Jever (1500-1575). Zij was de laatste hoofdelinge van Jeverland, wat destijds onder *Tota Frisia* viel. Niet alleen werd Maria door het dragen van dit maliënkolder beschermd tegen snij- en steekwapens, maar ook was het om haar kracht te tonen als hoofdelinge. Niet zomaar iedereen kon een maliënkolder kopen. Ze waren namelijk erg duur, omdat het zo lastig was om te maken dat alleen een meestersmid geschikt was voor die opdracht.

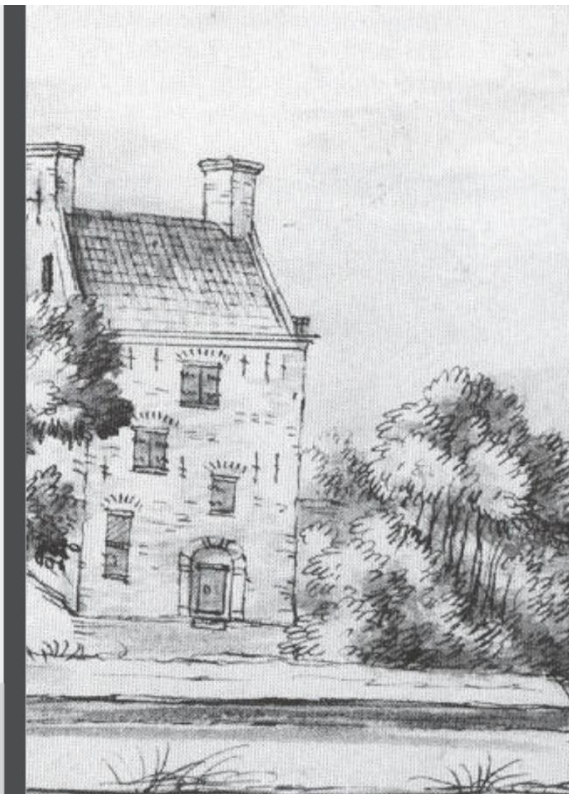
Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Huis als verdediging

Sinds de twaalfde eeuw begonnen er zich allemaal kleine kasteeltjes te vormen op het Friese landschap. Tegenwoordig is er nog maar weinig van terug te zien. Wél zijn er door de tijd heen houtgravures en schetsen op papier gemaakt van deze bouwwerken. Wanneer een hoofdeling of edelman in een conflict terechtkwam, kon hij zich in zijn eigen kasteeltje opsluiten. De muren waren van steen en soms was het verdedigingswerk nog omringd met een gracht. Natuurlijk gaf het bouwwerk ook een soort status. Niet iedereen kon een eigen kasteel bouwen.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Heer van Montfoort

"Leaver dea as slaef!", riep de Friese strijders toen ze ons compleet omsingeld hadden. In eerste instantie hebben wij, de Hollanders, maar weinig weerstand van de Friezen gezien. Maar al snel bleken de Friezen ons van het grondgebied te slaan! Het was aldus met meer goddelijke dan menselijke kracht dat de Friezen ons wisten te verdrijven. De graaf van Holland en tientallen edelen zijn vermoord. Na de slag bij Stavoren ben ik als enige Heer van Montfoort overgebleven."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Hoofdeling Lieuwe Zegt het volgende:

"Ik voelde het al aankomen... een samenleving met hoofdelingen kan natuurlijk nooit lang standhouden. Nu de macht van de nieuwe steden steeds groter wordt -- wordt de macht van de vrije hoofdeling beperkt. Daarnaast hebben we ook Albrecht van Saksen die een einde wil maken aan onze eeuwenlange vrijheid. Er is namelijk een tweedeling ontstaan tussen de hoofdelingen: aan de ene kant de Schieringers en aan de andere kant de Vetkopers. Beide partijen zijn uit op machtsuitbreiding. Hoe heeft het zo ver kunnen komen. Er is voor het eerst in jaren nog nooit zo'n grote tweedeling geweest."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Ruiterspoor

Een ruiterspoor zoals deze werd gebruikt door een echte vechtersbaas uit de 12e eeuw genaamd Godeschalk. Zijn tijdgenoten omschreven hem als een zeer machtig man die hoog te paard reed. De Friesen hadden op het slagveld alleen niet zoveel aan paarden. In het Friese sommige landschap kon je namelijk veel beter te voet vechten. Maar toch was de beheersing van het paardrijden en ook het vechten op een paard een goede manier om indruk te maken op je tijdgenoten.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Kampvechters

In Frisia was het heel gewoon om onenigheid op te lossen met een simpel gevecht tussen bijvoorbeeld twee families. Jazeker, er vielen doden bij, maar dat is de prijs van een ruzie beginnen! Grote oorlogen kwamen bijna niet voor, omdat er nog niet zo'n grote verdeeldheid was. Overal waren wel kleine gemeenschappen te vinden op het landschap. Voornamelijk families met een hoofdeling aan het hoofd. Ruzies werden gewoonlijk opgelost tijdens gevechten.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Signaalhoorn van Hoofdeling Sibet Sibet zegt het volgende:

"Ik was de hoofdeling van een zeer sterk kasteel, genaamd de Sibetsburg. Het werd rond 1338 aan zee gebouwd door mijn opa. Ik huurde regelmatig de Vitaliënbroeders in als mijn bondgenoten. Zij waren zeerovers en vochten met mij mee tijdens zowel Friese conflicten als tijdens gevechten met de Hanzesteden. De signaalhoorn die je op het kaartje ziet gebruikten wij om alarm te kunnen slaan. Als je aangevallen werd dan moest je dat natuurlijk zo snel mogelijk laten weten aan je medesoldaten."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Punthelm

Toen deze helm werd opgegraven dacht men dat ze een pot of emmer hadden gevonden. Maar na het voorwerp verder onderzocht te hebben bleek het een middeleeuwse punthelm te zijn. Ook al ziet de helm er erg vergaan uit is het toch een hele bijzondere vondst. Er zijn namelijk nog maar vijf andere soortgelijke helmen gevonden. Deze helm werd wel in middeleeuws Friesland gevonden, maar dit soort helmen werden vooral gebruikt door krijgers uit Midden-Europa.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Kerstening

Tussen de zevende en elfde eeuw kregen de Friezen te maken met een nieuw geloof, het christendom. In eerste instantie hingen de Friezen de Germaanse goden aan. Dit waren groepen van goden met menselijke eigenschappen en elk hun eigen verhaal.

Bonifatius, een bekende missionaris (verspreider van het christendom) uit Engeland, kwam naar het noorden om hier de 'heidense' Friezen te bekeren tot het ware geloof.

Rechtsboven zie je dat een Fries gedoopt wordt door Bonifatius. Linksonder wordt Bonifatius op brute wijze vermoord door Friese soldaten. Sommige Friezen zagen in dat het christendom hun vrijheid zou beperken.

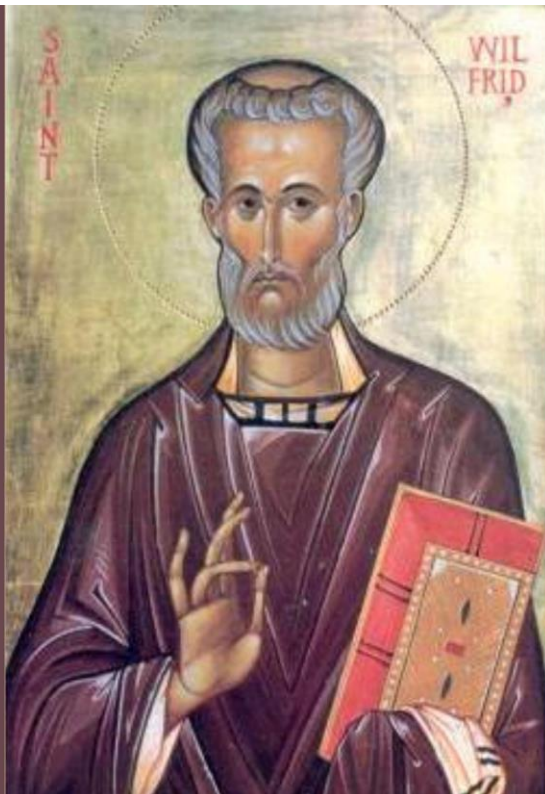
Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Bisschop Wilfrid Zegt het volgende:

"In mijn leven was ik een bisschop uit Noord-Engeland. Ik ben naar Friesland gekomen om daar de mensen te bekeren tot het Christendom. Niet alleen had ik succes bij de bovenlaag, maar ook het gewone volk accepteerde mijn onderwijs. De andere mensen die de Friezen probeerden te bekeren hadden niet altijd evenveel succes. Zo was het de heilige Willibrord nooit gelukt om de Friese koning Redbad te bekeren."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Pelgrimsampul

Deze ijzeren kruik is gevonden in Leeuwarden zo omstreeks het jaar 1300. Op de kruik is de Britse aartsbisschop Thomas Becket afgebeeld. Hij is in zijn leven tot heilige verklaard. Om deze reden was het voor een pelgrim, of bedevaartganger, een kostbare souvenir om aan te schaffen nadat ze het doel van hun pelgrimstocht hadden bereikt. Het schijnt zo te zijn dat een pelgrimsampul zelf in aanraking is geweest met een heilige!

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Vrije Fries Ippo Zegt het volgende:

"Als het gaat om kerkstichting ging het in de Friese landen wat anders dan op andere plekken. In het vrije Friesland konden de Friezen zelf een kerkgebouw stichten. Je had wel een rijke Fries nodig om dit te doen. Het was namelijk erg duur om een kerkgebouw te maken en te onderhouden. Ik was zelf zo'n rijke Fries. Toen ik een kerk heb laten bouwen, heb ik mezelf op het bovenstuk laten zetten. Ik heb er immers zelf voor betaald. De betrokkenheid bij de kerkstichting van mij en de andere rijke Friezen, heeft bijgedragen aan het vestigen van het Christendom in de vrije Friese landen."

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Kruistocht

Onder leiding van abt Heribert van Werden, wenden de Friezen met tachtig schepen de steven naar het Heilige Land; het enige rechtvaardige doel van deze Kruistocht. Ondertussen trekken de graven van Holland en Wied met 100 schepen op naar Alcacer do Sal. Hun gelijk wordt luid en duidelijk verkondigd in de Rijnlandse kroniek: 'Zij kozen er daarom voor om zich in de tussentijd te wijden aan de goddelijke taak en het gebied van de vijanden van het geloof binnen te dringen, om zo vrede in dit gebied te brengen en niet nutteloos en gemakzuchtig rond te hangen als onnutte slaven'.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Doopvont

Het doopvont werd ook gebruikt door de vrije Friezen. Om mensen te bekeren tot het Christendom werden ze gedoopt. Dit gebeurde dan bij een doopvont. De doop werd steeds belangrijker voor de Friezen. Voor de doop moest de Fries eerst de Duivel en de oude goden (Wodan, Donar, Saxnot enzovoorts) afzweren. Daarna moest hij/zij zijn/haar geloof uitspreken voor God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Pas daarna kon de Fries gedoopt worden.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Kloosters

In kloosters leven monniken of nonnen wiens dagelijks leven volledig in teken staat van het vereren van God. In Middeleeuws Friesland waren er minstens honderdtwintig grotere en kleinere kloosters. Iedereen in Friesland kon in principe een klooster oprichten, alleen had je daar wel voldoende geld voor nodig. De Friese mensen die kloosters oprichtten deden dit niet alleen uit belang voor het geloof, maar ook om hun eigen tijd in het vagevuur te verkorten.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Relikwieën

Het was voor de middeleeuwers en daarmee ook de Middeleeuwse Friesen erg belangrijk om de Christelijke heiligen dichtbij te hebben. Hiervoor kon je bijvoorbeeld standbeelden gebruiken of altaren, maar het liefst werd een overblijfsel van het lichaam van de heilige gebruikt. Deze overblijfselen noemen we relikwieën. Zij zouden namelijk een deel van de heiligheid van de heilige in zich hebben.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Aflaten

Aflaten waren brieven die je tijd in het vagevuur konden verkorten. Ook in middeleeuws Friesland. Het was een soort van kwijtschelding die je moest verdienen, maar je kon ze ook kopen. De Duitse monnik Maarten Luther had veel kritiek op het verkopen van aflaten. In 1517 schreef hij 95 stellingen waarin hij zijn kritiek uitte. Maar de kerk was hier niet blij mee en heeft Maarten Luther in 1521 verbannen uit de kerk.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Mariabeeldje

Wie in de middeleeuwen binnenkwam bij een godshuis, liep de kans om een zijaltaar tegen te komen die gewijd was aan heiligen. Zo'n zijaltaar werd prachtig versierd en het had ook vaak beelden van de heilige waar het voor bedoeld was. Als je investeerde in een altaar, dan zou een geestelijke privémissen voor je houden. Hierdoor werden je kansen groter om na je dood in de hemel te komen.

Neem dit kaartje mee wanneer jij denkt dat het bij jouw onderwerp past

Dit lesmateriaal is verbonden aan de tentoonstelling *Vrijheid, Vetes, Vagevuur* die te zien is in het Fries Museum van 10 september tot en met 7 mei 2023.

Bronvermelding:

Vrijheid:

Eppo de jonge edelman: Grafsteen van de jonge edelman Eppo, 1341, zandsteen, afkomstig uit Rinsumageest. Fries Museum, collectie Koninklijk Fries Genootschap, inv. B01028

Karel de Grote: Thinglink. (z.d.). Karel de grote.

<https://www.thinglink.com/scene/571286070247817218>

De volksvergadering: Natekening van het vernietigde dertiende-eeuwse *Friesenbild*, door A. Martin, gebaseerd op de litho van J. Prutz (1886). Fries Museum, collectie Koninklijk Fries Genootschap, inv. Po1227A

Een economie van eer: Drie Ostfriezen en één Ostfriezin, tekening uit het Manningahuisboek, ca. 1570. Particuliere collectie.

Zwaard van Grutte Pier: Het vermeende zwaard van Grutte Pier, 1500-1600, ijzer, leer en hout. Fries Museum, bruikleen gemeente Leeuwarden, inv. D00185C

Weduwe Beetke van Rasquert: Portret van de machtige weduwe Beetke van Rasquert en haar hondje, ca. 1520-1530, olieverf op paneel. Groninger Museum, inv. 1994.0020

Nieuwe steden: Stavoren. (z.d.). AbsoluteFigures.nl. All rights reserved.

<https://www.absolutefacts.com/nl/stavoren.htm>

De Magnuskeuren: Kaart van Friesland, Groningen en Ostfriesland, 1605, kopergravure, A. Ortelius. Fries Museum, inv. PTA006-007A

Boer Jolke: Sous officier, Tambour major, Armée française. (z.d.). Pinterest. <https://pin.it/4D2f5aC>

Ubbe IJzervreter: Guerrero vikingo, Arte vikingo, Pinturas. (z.d.). Pinterest. <https://pin.it/2XnFp5x>

Vetes:

Friese soldaat Tjeerd: Afbeelding van een Friese soldaat in *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae*, Cornelius Kempius, 1588, papier. Universiteitsbibliotheek, Leiden, inv. 651 H 26

Weergeld: De schat van het klooster Barthe, 1300-1530, goud, zilver en edelsteen. Ostfriesische Landschaft Aurich, inv. 2611/9:10

Maria's maliënkolder: Maliënkolder, begin zestiende eeuw, ijzer. Schlossmuseum Jever

Huis als verdediging: Kasteel Grovestins te Hardegarijp / Friesland Nederland. (z.d.).

<https://www.kasteleninnederland.nl/kasteeldetails.php?id=4639>

Heer van Montfoort: De heren van Montfoort, ca. 1400, anoniem, olieverf op paneel. De vier ridders van Montfoort knielen voor Maria. De eerste drie sneuvelden in 1345 in de Slag bij Stavoren tegen de Friezen, de achterste raakte zwaargewond. Rijksmuseum, schenking uit de nalatenschap van H. van der Lee, Woerden, inv. SK-A-831

Hoofdeling Lieuwe: 10. Landsheren komen en gaan 1500-1536. (z.d.). De Geschiedenisbibliotheek van Groningen. <https://www.geschiedenisbibliotheekgroningen.nl/historie/1000-jaar-groningen/10-landsheren-komen-en-gaan-1500-1536>

Ruiterspoor: Een ruiterspoor, mogelijk gebruikt tijdens 'steekspellen', gevonden in Achlum (Friesland) op de plek waar het klooster Ludingakerke stond, ca. 1350-1450, koperlegering. Fries Museum, collectie Koninklijk Fries Genootschap, inv. Moo184H

Kampvechters: Muurschildering van een Fries kampgevecht, kerk van Westerwijtwerd (Groningen), ca. 1300-1350.

Signaalhoorn van Hoofdeling Sibet: Signaalhoorn, ca. 1400, gevonden op het terrein van de Sibetsburg, koper, in twee delen gegoten. Schlossmuseum Jever

Punthelm: Punthelm, opgegraven in Hollen, Nedersaksen. Ca. 1100-1200, ijzer. Ostfriesische Landschaft, Aurich, inv. 2712/4:24

Vagevuur:

Kerstening: De doop van een Fries door Bonifatius, ca. 1000-1025, perkament. Staatsbibliotheek Bamberg, inv. Msca. Lit. 1, folio 126verso

Bisschop Wilfrid: Wikipedia-bijdragers. (2021). 666. *Wikipedia*. <https://nl.wikipedia.org/wiki/666>

Pelgrimsampul: Pewter Ampulla St Thomas Becket 11181170: redactionele stockfoto – stockafbeelding | Shutterstock. (z.d.). Shutterstock.
<https://www.shutterstock.com/nl/editorial/image-editorial/art-medieval-antiquities-various-8443738a>

Vrije Fries Ippo: Afgietsel van een timpaan. Het zandstenen origineel is in de opdracht van de Vrije Fries Ippo gemaakt, ca. 1200-1250. Ostfriesisches Landesmuseum Emden, inv. PL 3

Kruistocht: kruistochten. (z.d.).
<https://static.kunstelo.nl/ckv2/kerk/chartres/wereld/kruistochten.htm>

Dooptont: Dooptont uit de kerk van Jellum, ca. 1100-1200, zandsteen. Fries Museum, collectie Koninklijke Fries Genootschap, inv. Boo427

Kloosters: Museum Klooster ter Apel. (z.d.). *Museum Klooster Ter Apel*.
<https://www.kloosterterapel.nl/nl/>

Relikwieën: De gekroonde maagd Maria, ca. 1380, met haar relikwie gewikkeld in linnen en zijden doeken en vastgebonden met een gedroogde vogeldarm. Schlossmuseum Jever

Aflaten: Schlie, K., & Weper, T. (2023). Luther komt in het geweer tegen aflaten. *Historianet.nl*.
<https://historianet.nl/maatschappij/godsdiensgeschiedenis/de-reformatie/luther-komt-in-het-geweer-tegen-aflaten>

Mariabeeldje: De gekroonde maagd Maria, ca. 1380, met haar relikwie gewikkeld in linnen en zijden doeken en vastgebonden met een gedroogde vogeldarm. Schlossmuseum Jever